

Ks. HENRYK KARBOWNIK

Lublin

KONTRYBUCJA DUCHOWIEŃSTWA RZYMSKOKATOLICKIEGO W GUBERNI LUBELSKIEJ W LATACH 1863-1865

Kiedy w końcu 1863 r. dogasało powstanie styczniowe na naszych ziemiach, wówczas cesarz rosyjski Aleksander II (1855-1881) przystąpił do represjonowania polskiego społeczeństwa na rozmaite sposoby. Prócz aresztowań, deportacji na Sybir, skazywania na śmierć uczestników powstania lub osób z nimi współdziałających zastosowano także sankcje społeczno-ekonomiczne wobec wszystkich Polaków. Otóż na mocy postanowienia namiestnika Królestwa Polskiego z dnia 15/27 XII 1863 r. został wprowadzony stan wojenny na terenie Królestwa Polskiego¹. Na przełomie zaś 1863/1864 r. duchowieństwo rzymskokatolickie, miasta oraz ziemianie zostali obciążeni kontrybucją, a zebrane z niej sumy pieniężne miały być przeznaczone na zwalczanie powstania.

Sprawa nałożenia przez władze zaborcze kontrybucji i jej spłacania przez polskie społeczeństwo nie została dotąd omówiona w literaturze prawnohistorycznej, a o fakcie tym zasygnalizowano tylko w niektórych rozprawach², zatem napisanie artykułu dotyczącego tego zagadnienia nie wymaga uzasadnienia. Niniejszy artykuł obejmuje omówienie sprawy obciążenia kontrybucją tylko duchowieństwa katolickiego w guberni lubelskiej, bowiem duchowieństwo prawosławne, ewangelickie oraz obrządku grekokatolickiego było wolne od pła-

---

¹ K. G r z y b o w s k i, *Historia państwa i prawa Polski*, t. IV: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1982, s. 149; W. S o b o c i ń s k i, *O stanie wyjątkowym w Królestwie Polskim w latach sześćdziesiątych XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1973, z. 1, s. 179.

² Na przykład W. Przyborowski, *Dzieje 1863 r.*, t. V, Kraków 1919, s. 199-204, wspomina o kontrybucji nałożonej na miasto Warszawę. Temat ten jest też poruszony w innych opracowaniach, np.: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II: *1764-1945*, cz. I: *1764-1918*, red. ks. B. Kumor, ks. Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 456; J. A. G i e r o w s k i, *Historia Polski 1764-1984*, Warszawa 1984, s. 309.

cenia kontrybucji. Zawężenie zaś omawiania tegoż zagadnienia do terytorium guberni lubelskiej było uwarunkowane możliwością wykorzystania materiałów archiwalnych, znajdujących się w Archiwum Państwowym w Lublinie³. W innych archiwalnych zbiorach nie natrafiono na podobne materiały źródłowe, z wyjątkiem kilku informacji.

I. OBCIĄŻENIE KONTRYBUCJĄ NIŻSZEGO DUCHOWIEŃSTWA

Pierwsze postanowienie namiestnika Królestwa Polskiego, hrabiego Fiodora Berga, na mocy którego niższe duchowieństwo zostało obciążone kontrybucją, było ogłoszone na posiedzeniu Rady Administracyjnej w dniu 29 XI/11 XII 1863 r.⁴ Namiestnik uzasadniał swą decyzję tym, że duchowieństwo rzymskokatolickie nie przyłożyło się do uspokojenia ludności w czasie powstania, lecz zachowywało się biernie i tym sposobem podtrzymywało mieszkańców kraju w złym usposobieniu wobec prawowitego rządu. Jest tedy rzeczą słuszną – jak twierdził namiestnik – aby duchowieństwo płaciło kontrybucję pieniężną, która będzie pobierana w okresie stanu wojennego.

W myśl postanowienia namiestnika kontrybucją zostało obciążone tylko niższe duchowieństwo rzymskokatolickie. Kontrybucja sięgała wysokości 12% pobieranych dochodów. Zarządzenie namiestnika rozróżniało dwa rodzaje dochodów, jakie wówczas pobierali duchowni. Otóż jedne pochodziły z beneficjów, od których duchowni płacili podatek wieczystej ofiary (uchwalony na Sejmie Czteroletnim, a modyfikowany w latach późniejszych)⁵. Drugi rodzaj dochodów stanowiły pensje, jakie duchowni pobierali z kas państwowych tytułem zajętych przez rząd pruski lub austriacki bądź Królestwa Polskiego dóbr kościelnych⁶. Wysokość pensji była oznaczona przez władze w tzw. etacie i według tych informacji należało pobierać kontrybucję.

---

³ Archiwum Państwowe w Lublinie. Akta Generalne Rządu Gubernialnego Lubelskiego dotyczące się kontrybucji od duchowieństwa i właścicieli dóbr ziemskich. Archiwum Wydziału Skarbowego, sygn. Skb-287.

⁴ Skb-287, k. 29-30.

⁵ *Volumina legum*, t. IX, Kraków 1889, nr 42, s. 73-74. Zob. H. K a r b o w n i k, *Obciążenia stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od połowy XVII w. do 1795 r.*, Lublin 1984, s. 240-263.

⁶ *Historia Kościoła w Polsce*, t. II, cz. I, s. 457; A. S z e l a ż e k, *Podstawy dotacji duchowieństwa katolickiego w Polsce w okresie przedkonkordatowym*, Toruń 1947, s. 26, 36, 44.

Nie wszystkie instytucje kościelne podlegały obciążeniu; niektóre z nich zostały wyłączone na mocy postanowienia namiestnika Królestwa Polskiego. Do takich należała Akademia Duchowna w Warszawie⁷, Instytut św. Leonarda w Łowiczu, seminaria duchowne, domy księży emerytów i demerytów, szkoły oraz szpitale prowadzone przez instytucje kościelne.

Niektóre rodzaje dochodów pobierane przez instytucje kościelne też były zwolnione od obciążenia kontrybucją. W myśl postanowienia namiestnika należały do nich czynsze pobierane od kapitałów, jakie były zapisane przez rozmaitych dobroczyńców na pobożne cele, np. konserwację kościoła, a także sumy pieniężne, których posiadaczem był Fundusz Ogólnoreligijny, a które miały być przekazane do Banku Polskiego. Tym immunitetem cieszyły się również składki duchownych uiszczane przez nich na pokrycie kosztów utrzymania legacji cesarskiej w Rzymie, a także opłaty wnoszone przez proboszczów z tytułu prenumeraty czasopism religijnych i na inne nie przewidziane cele.

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu (dalej: KRPiS) zgodnie z zaleceniem zamieszczonym w postanowieniu namiestnika, działając w porozumieniu z Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: KRWRiOP), w dniu 19/31 XII 1863 r. skierowała do Rządu Gubernialnego w Lublinie pismo zawierające dyrektywy dotyczące sposobu egzekwowania nałożonej kontrybucji, której pobór miał się rozpocząć w dniu 20 XII 1863/1 I 1864 r. Instrukcję wraz z załączonym zarządzeniem namiestnika należało przepisać w ośmiu egzemplarzach i rozesłać po jednym do każdego powiatu. Należało także sporządzić wykazy podatku ofiary opłacanego przez proboszczów, zamieszczając w nich nazwę miejscowości, w której znajdowało się probostwo, wysokość opłacanego podatku ofiary i wysokość wymierzonej kontrybucji⁸. Kontrybucja, w myśl zarządzenia namiestnika, była wpłacana do kas powiatowych, więc wykazy podatników były sporządzone według powiatów. Dzięki nim zachowały się informacje dotyczące liczby obciążonych osób oraz wysokości sum pieniężnych wpłaconych tytułem kontrybucji w latach 1864-1865 (przedstawia je tab. 1).

---

⁷ Zob. R. B e n d e r, *Akademia Duchowna w Warszawie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. I, Lublin 1985, kol. 211-212.

⁸ Skb-287, k. 31.

Tab. 1. Wykaz wpłaconej kontrybucji w latach 1864-1865⁹

Kontrybucja w 1864 r.			Kontrybucja w 1865 r.	
Nazwa powiatu	Liczba kontrybuentów	Wysokość kontrybucji (w rublach)	Liczba kontrybuentów	Wysokość kontrybucji (w rublach)
1. Lublin	77	1622	46	898
2. Hrubieszów	10	351	6	231
3. Krasnystaw	19	780	19	482
4. Zamość	32	914	26	762
5. Siedlce	33	553	30	477
6. Łuków	44	689	36	430
7. Biała	20	459	14	358
8. Radzyń	32	368	29	279
Ogólna suma		5368		3921

Tabela powyższa informuje, że kontrybucja nałożona w 1864 r. na niższe duchowieństwo, a obciążająca jego dochody beneficjalne, miała przynieść według wykazów 5368 rubli. W roku 1865 suma ta wynosiła tylko 3921 rubli, czyli zmalała o 1447 rubli. Ubytek ten należy tłumaczyć tym, iż w dniu 2/14 II 1865 r. KRPIŚ skierowała do Rządu Gubernialnego w Lublinie informację, iż namiestnik wyraził zgodę na to, aby duchowni, którzy nie posiadają 150 rubli rocznego dochodu netto, byli uwolnieni od płacenia kontrybucji z dniem 1 I 1865 r.¹⁰ Komisja nadesłała też wykaz probostw, w liczbie 24, położonych na terenie guberni lubelskiej, a nie mających 150 rubli rocznego dochodu¹¹. Również klasztory zostały skreślone z listy kontrybuentów 1865 r., ponieważ w tym czasie uległy kasacie¹².

Egzekwowanie kontrybucji nałożonej rozporządzeniem namiestnika w dniu 29 XI/11 XII 1863 r. rozpoczynało się z dniem 20 XII 1863/1 I 1864 r. i miało się zakończyć w ostatnim miesiącu trwania stanu wojennego. Kontrybucję należało wpłacać w ciągu roku w dwóch ratach, tj. wtedy, kiedy był płacony podatek wieczystej ofiary. Podatek i kontrybucję należało uiścić w jednej kasie

⁹ Skb-287, k. 13-28, 303-317.

¹⁰ Skb-287, k. 297-298.

¹¹ Skb-287, k. 298.

¹² „Dziennik Praw”, 63(1865), s. 15-21. W rejestrze kontrybuentów z 1864 r. widniały lubelskie klasztory augustianów, bernardynek, dominikanów, misjonarzy. Zob. Skb-287, k. 39-40. Nie było ich w rejestrze z 1865 r.

znajdującej się w powiatowym mieście. Pieniądze zebrane z kontrybucji były przekazywane na odrębny fundusz, który był przeznaczony na zwalczanie powstania¹³.

Prócz kontrybucji pobieranej od beneficjalnych dochodów duchowieństwa była też kontrybucja, która obciążała pensje, jakie otrzymywali duchowni od rządu. W diecezji lubelskiej pensję pobierało 12 dziekanów i 8 proboszczów, a w diecezji podlaskiej – 10 dziekanów i 3 proboszczów, a także kilka domów zakonnych. Dziekani pobierali tytułem pensji rządowej 1179 rubli, a obciążenie kontrybucją opiewało na sumę 141 rubli, proboszczowie zaś – 1323 ruble, a na kontrybucję należało wpłacić 158 rubli. Aczkolwiek kontrybucja była nałożona na pensję w wysokości 12%, to jednak te proporcje nie zawsze były zachowane; np. dziekan z Kazimierza pobierał pensję w wysokości 63 rubli (a kontrybucję miał płacić w wysokości 7 rubli), podobnie dziekan krasnostawski – od 67 rubli płacił 7 rubli kontrybucji, 7 rubli miał płacić też dziekan lubartowski od pensji wynoszącej 58 rubli¹⁴. Egzekwowanie kontrybucji było w tym przypadku uproszczone, ponieważ kasy powiatowe – wypłacając pensje duchownym w każdym kwartale roku – jednocześnie potrącały należności kontrybucyjne¹⁵. Na skutek tego akta nie notują faktów zalegania z opłatą kontrybucji lub jej przymusowego egzekwowania.

II. KONTRYBUCJA OBCIĄŻAJĄCA WYŻSZE DUCHOWIEŃSTWO

W dniu 17/29 XII 1863 r. namiestnik wydał kolejne zarządzenie dotyczące obłożenia kontrybucją biskupów ordynariuszy, ich sufraganów, a także kanoników i prałatów kapituł katedralnych¹⁶. W uzasadnieniu tegoż aktu prawnego namiestnik stwierdzał, iż biskupi, będąc zobowiązanymi do kierowania niższym duchowieństwem i współodpowiadania za jego działalność, jednak nie dopełnili obowiązków, które wypływają ze złożonej przez nich przysięgi i nie wpajali niższemu duchowieństwu poczucia wiernego spełniania powinności wynikających z kapłańskiego powołania, by przekonywać ludzi słowami prawdy i pokoju o świętości przysięgi wiernopoddańczej, a także o całej zbrodniczości zabójstw i chytrności zdrady, aby powstrzymać ich od udziału w organizacji rewolucyjnej

---

¹³ Skb-287, k. 31.

¹⁴ Skb-287, k. 13, 157-163, 320-324.

¹⁵ Skb-287, k. 33.

¹⁶ Skb-287, k. 87-88.

i powstaniu. Wypełnienie przez duchowieństwo wyższe – jak uzasadniał namiestnik – tak świętego obowiązku bardzo skutecznie przyczyniłoby się do powstrzymania rozlewu krwi i uniknięcia łączyjących się z powstaniem nieszczęść, a rząd nie byłby postawiony w smutnej konieczności uciekania się do surowych środków.

Z tych powodów – jak mówi treść zarządzenia – namiestnik był zmuszony do wydania aktu, na mocy którego nałożył kontrybucję na wyższe duchowieństwo (biskupów ordynariuszów diecezji, sufraganów oraz kanoników i kapituł katedralnych). Zarządzenie namiestnika wymieniało: archidiecezję warszawską oraz diecezje: kujawsko-kaliską, kielecką, lubelską, podlaską, płocką i sandomierską. Nie ma wzmianki o diecezji sejneńskiej, która leżała na terenie Królestwa Polskiego; jej część, tj. powiaty: mariampolski, kalwaryjski, sejneński i augustowski, była pod władzą generała gubernatora wileńskiego – Michała Mikołajewicza Murawiewa¹⁷.

Kontrybucja nałożona na wyższe duchowieństwo w dniu 17/29 XII 1863 r. miała być pobierana przez okres trwania stanu wojennego, niezależnie od kontrybucji nałożonej na niższe duchowieństwo. Biskupi ordynariusze oraz sufragani winni ją opłacać w wysokości 18% od posiadanych dochodów, natomiast kanonicy i prałaci – po 6%.

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, otrzymawszy z Rady Administracyjnej zawiadomienie o nałożeniu kontrybucji na wyższe duchowieństwo, porozumiała się z KWRiOP i wydała w dniu 11/23 I 1864 r. instrukcję przeznaczoną dla rządów gubernialnych, w której podawała sposób egzekwowania nałożonej kontrybucji. Według zaleceń zawartych w instrukcji pobieranie tegoż świadczenia winno przebiegać według tych samych zasad, jakie były stosowane przy jego egzekwowaniu od niższego duchowieństwa. Następnie instrukcja zwracała uwagę na to, że kontrybucją są obciążone dochody osób, a nie urzędy. Zatem urzędy wakujące są wolne od obciążenia kontrybucją. Pensja zaś wypłacana z rządu, a przeznaczona dla wakującego urzędu, winna być obrócona na cele kościelne. Rząd Gubernialny Lubelski odebrał razem z instrukcją także wykaz osób i urzędów zobowiązanych do płacenia kontrybucji. Prócz osoby czy też urzędu wykaz wymieniał także wysokość uposażenia, którym była pensja pobierana z rządu i wymierzona od niej wysokość kontrybucji. Rozkład zaś kontrybucji na poszczególne osoby zatrudnione w sądzie biskupim czy też w konsystorzu miał być dokonany przez miejscowe konsystorze, gdyż one dzieliły pensję między poszczególne osoby. Jest rzeczą charakterystyczną, iż nadesłany dla Rządu Gubernialnego w Lublinie wykaz odbiegał od zarządzenia namiestni-

---

¹⁷ *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, oprac. P. Kubicki, cz. II: *Dawna Litwa i Białoruś*, t. I, Sandomierz 1936, s. 21.

ka, wyższe duchowieństwo bowiem zostało obciążone nie w wysokości 18%, lecz 12%, tj. jednakowo z niższym klerem.

Tab. 2. Wysokość pensji i kontrybucji¹⁸

Nazwa instytucji	Pensja	Kontrybucja
1. Bp ordynariusz diecezji lubelskiej	6000	720
2. Bp ordynariusz diecezji siedleckiej	6000	720
3. Bp sufragan lubelski	900	108
4. Bp sufragan siedlecki	900	108
5. Konsystorz lubelski	1200	144
6. Dopłata za sądzenie spraw archidiecezji warszawskiej w II instancji	600	72
7. Konsystorz podlaski	1200	144
8. Kapituła lubelska	2233	267
9. Kapituła podlaska	2700	324

Rząd Gubernialny Lubelski, mając instrukcję i wykazy pensji oraz wymiar kontrybucji, przystąpił do jej egzekwowania. Najpierw pragnął wyśledzić dochody, jakie ma wyższe duchowieństwo, stąd w dniu 22 I/3 II 1864 r. skierował do konsystorza podlaskiego pismo, w którym prosił o podanie wiadomości dotyczących dochodów tamtejszych biskupów i kapituły. W dniu 16 II tegoż roku konsystorz odpowiedział Rządowi Gubernialnemu w Lublinie, iż biskup ordynariusz diecezji podlaskiej oraz jego sufragan nie posiadają żadnego beneficjum przynoszącego dochody, a jedynym źródłem ich utrzymania jest pensja pobierana ze skarbu państwa. Natomiast członkowie kapituły podlaskiej posiadają beneficja parafialne z wyjątkiem kustosza oraz dziekana, który jest biskupem sufraganem¹⁹.

Drugie pismo było wysłane przez Rząd Gubernialny Lubelski w dniu 14/26 II 1864 r. do konsystorza podlaskiego w sprawie pensji przyznanej przez rząd dla konsystorza siedleckiego. Wyjaśnienie nadeszło w dniu 8 III tegoż roku, a wynikało z niego, że 4 prałatów kapituły janowskiej pobierało pensję po 210 rubli, a 8 kanoników – po 135 rubli, zatem na uposażenie szło tylko 1920 rubli. Reszta zaś była przeznaczona na utrzymanie służby kościoła katedralnego, a także na światło palące się w czasie nabożeństw, wino mszalne i inne wydatki związane z funkcjonowaniem zakrystii. Zdaniem konsystorza, te wydatki związane z katedrą nie powinny podlegać obciążeniu kontrybucją.

¹⁸ Skb-287, k. 85, 187-197.

¹⁹ Skb-287, k. 117-119.

Odnosnie zaś do osób zatrudnionych w konsystorzu siedleckim pismo wyjaśniało, iż na ich utrzymanie była wyznaczona pensja w wysokości 1200 rubli, lecz dwóch sędziów surogatów otrzymywało po 200 rubli, asesor – 200 rubli, sekretarz – 175 rubli; razem 725 rubli. Z pozostałej zaś sumy wypłacano kopiście i ekspedytorowi 400 rubli, woźnemu 90 rubli. Resztę zaś pieniędzy – w kwocie 385 rubli – przeznaczano na światło, opał, materiały piśmienne i inne opłaty. Konsystorz, nie mając wysokiego uposażenia, winien być zwolniony od płacenia kontrybucji i – jak uzasadnia autor pisma – korzystać z przywilejów urzędników państwowych, ponieważ spełnia funkcje rządowe²⁰.

Analogiczne zapytanie w sprawie dochodów wyższego duchowieństwa wysłał Rząd Gubernialny Lubelski do miejscowego konsystorza w dn. 22 I/3 II 1864 r. Konsystorz zaś, dn. 19 II tegoż roku, udzielił następujących wyjaśnień. Autorem pisma był prokurator kapituły, który ograniczył się do udzielenia informacji dotyczących kapituły. Ona bowiem posiadała dochody płynące z funduszków dawnej katedry w Krasnymstawie i od których opłacała podatek wieczystej ofiary. Drugim składnikiem przychodów były fundusze dawnej kolegiaty lubelskiej, trzecim – pensje wypłacane kapitule od czasów austriackich; fundusz zaś supresyjny dawał dochód 1200 rubli rocznie. Te i inne dochody w sumie dawały 14 888 rubli zysku²¹.

W dniu 14/23 II 1864 r. Rząd Gubernialny Lubelski skierował drugie pismo do konsystorza w sprawie udzielenia informacji dotyczących uposażenia jego pracowników. Odpowiedź była dana 3 III tegoż roku. Jej autor, ks. Dynowski tłumaczył, iż konsystorz lubelski miał wyznaczoną pensję w wysokości 1200 rubli i dzielił ją w następujący sposób: sędzia surogat otrzymywał 270 rubli, sekretarz konsystorza – 180 rubli, regens konsystorza – 240 rubli, archiwista – 180 rubli, woźny – 90 rubli; ponadto światło i materiały piśmienne – 105 rubli, wydatki nadzwyczajne – 135 rubli, czyli razem 1200 rubli. Ponadto wyznaczono sumę 600 rubli rocznie na utrzymanie sądu II instancji dla archidiecezji warszawskiej, lecz jej pobieranie zostało zawieszono, ponieważ działalność tego sądu również zawieszono na skutek śmierci jego przewodniczącego – ks. bpa Pieńkowskiego²².

Rząd Gubernialny Lubelski, nie wiedząc, jak ma postąpić z sumami przeznaczonymi dla pracowników instytucji kościelnych i na wydatki związane z ich funkcjonowaniem, wystosował do KRPiS prośbę o wyjaśnienie tych wątpliwości. W odpowiedzi, która nadeszła w dniu 16/28 V 1864 r., KRPiS stwierdziła, iż sumy pieniężne pobierane z kas rządowych i przeznaczone na utrzy-

²⁰ Skb-287, k. 235.

²¹ Skb-287, k. 229.

²² Skb-287, k. 239-240.

manie pracowników kościelnych, jak np. woźnych, pisarzy oraz na zakup przedmiotów liturgicznych, w myśl reskryptu KRPiS są wolne od obciążenia kontrybucją. Gdyby zatem zaistniały wypadki potrącenia kontrybucji z tego rodzaju funduszy, Rząd Gubernialny Lubelski winien upoważnić kasy powiatowe do zwrotu pobranych pieniędzy²³. Należy zatem wyprowadzić wnioski, iż kapituły i konsystorze nie płaciły kontrybucji od dochodów brutto, lecz netto, tj. po potrąceniu wydatków związanych z funkcjonowaniem danej instytucji.

Pierwszą kontrybucję duchowieństwo wpłaciło w 1864 r., a drugą należało uiścić w 1865 r. Zasady obciążenia były te same, ale wprowadzono pewne modyfikacje. Otóż każdemu biskupowi ordynariuszowi diecezji przysługiwała pensja w wysokości 6000 rubli rocznie, ale administrator diecezji lubelskiej, nie będąc biskupem ordynariuszem, miał przyznaną kompetencję w wysokości 3000 rubli rocznie. Biskupowi podlaskiemu, Beniaminowi Piotrowi Szymańskiemu (1856-1867), też winna być przyznana pensja w wysokości 6000 rubli rocznie, lecz namiestnik zaniżył ją rozkazem z dnia 4/16 II 1864 r. do wysokości 3000 rubli. Biskupi sufragani diecezji lubelskiej i podlaskiej mieli wyznaczoną pensję w wysokości 900 rubli rocznie każdy.

Wysokość kontrybucji także zmodyfikowano. Biskupom wymierzono ją raz w wysokości 12%, jak mówiło zarządzenie z dnia 29 XI/9 11 XII 1863 r., i drugi raz w wysokości 18% według zarządzenia z dnia 17/29 XII 1863 r. Zatem łączna wysokość kontrybucji wynosiła 30%. Biskupi mieli płacić po 900 rubli od sumy 3000 rubli, a sufragani – pobierając pensje w wysokości 900 rubli – 270 rubli²⁴.

Obciążenie kontrybucją kapituły podlaskiej w 1865 r. nie uległo zmianie, ponieważ roczna pensja wynosiła 2700 rubli, a kontrybucja 12% dawała sumę 324 rubli; nie mamy jednak informacji, ile kapituła ta uiściła faktycznie po potrąceniu sum przeznaczonych na funkcjonowanie nabożeństw katedralnych.

Konsystorz zaś podlaski składał się z tej samej liczby osób co w 1864 r., lecz biskup zaplanował zmienić wynagrodzenie urzędników. Otóż postanowił powołać na urząd oficjała jednego z kanoników kapituły katedralnej i przeznaczyć mu pensję w wysokości 350-400 rubli rocznie; inni urzędnicy również mieli otrzymać zmienione wynagrodzenia i pewne sumy przeznaczyć na opał, światło i materiały piśmienne. Przy okazji konsystorz podlaski skierował prośbę do Rządu Gubernialnego w Lublinie o rozstrzygnięcie sprawy opodatkowania tych kanoników, którzy mają dochody z beneficjum proboszczowskiego (winni oni opłacać kontrybucję w wysokości 12%), a ponadto pobierają pensję, od której są zobowiązani uiścić kontrybucję w wysokości 6%. Rząd Gubernialny,

---

²³ Skb-287, k. 237.

²⁴ Skb-287, k. 231.

rozpatrując tę sprawę, winien – jak mówiło pismo konsystorza – zwrócić uwagę na fakt, iż dochody beneficjalne duchowieństwa zmniejszyły się, odpadły bowiem dziesięciny, uszczuplona została także ilość gruntów plebańskich na skutek uwłaszczenia chłopów itp.²⁵

Również kapituła lubelska postanowiła uwolnić się od płacenia kontrybucji i w piśmie opracowanym przez prokuratora ks. Karola Noniewskiego wyłuszczyła wszystkie wydatki związane z funkcjonowaniem nabożeństw w katedrze. Jej rachunek przedstawiał się następująco. Kapituła pobierała z kasy rządowej 2333 ruble rocznie; 6 wikariuszom wypłaciła 1169 rubli tytułem rocznego wynagrodzenia, organistów i zakrystianinowi dano 201 rubli, 4 świątnikom przy katedrze – 186 rubli, ponadto na zapłacenie kontrybucji w 1864 r. należało uiścić 775 rubli. Łączna suma wydatków wyniosła zatem 2333 ruble. Wydatki zaś na zakup przedmiotów liturgicznych, wynagrodzenie służby kościelnej i inne były pokrywane z procentów od kapitałów ulokowanych w bankach oraz z czynszów od wynajmowanych pomieszczeń kapitulnych. Na wynagrodzenie zaś przewidziane dla kanoników i prałatów kapituły katedralnej nie było funduszy, ponieważ dziesięciny przestały być pobierane²⁶. W dniu 24 III/5 IV 1865 r. Rząd Gubernialny w Lublinie zażądał od miejscowego konsystorza wyjaśnień w sprawie podziału pensji wyznaczonej mu przez rząd. Pismo wyjaśniające zostało wysłane już dn. 11 II tegoż roku. Z pisma wynika, że konsystorz otrzymał pensję w wysokości 1800 rubli. Z tych pieniędzy na wynagrodzenie przeznaczono 945 rubli, a na funkcjonowanie kancelarii pozostała suma²⁷. Dalej pismo informowało, że w kapitule jest 8 kanoników i 4 prałatów, którzy mają niewielkie dochody z probostw, lecz nie wystarczają one na zapłacenie podatków, tj. liwerunku, *subsidium charitativum*, podymnego i szarwarku. Ponadto zmniejszyły się dochody z gruntów rolnych na skutek uwłaszczenia chłopów, nie jest też pobierana dziesięcina, więc dochody kapituły nie mogą być podstawą do obciążenia kontrybucją, a poczynania tego rodzaju naruszałyby zasady sprawiedliwości²⁸. Z pisma wynika też, że jego autor chciał pomniejszyć dochody kapituły z gruntów i uwolnić ją od płacenia kontrybucji.

W zarządzeniu namiestnika z dn. 17/29 XII 1863 r. nie było żadnej wzmianki o obciążeniu kontrybucją kapituł kolegiackich. Natomiast 11/23 I 1864 r. KRPiS informowała Rząd Gubernialny Lubelski, iż decyzja w tej sprawie bę-

---

²⁵ Skb-287, k. 329.

²⁶ Skb-287, k. 341.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

dzie podjęta w terminie późniejszym²⁹. W dniu 10/22 II 1864 r. KRPiS odpowiedziała Rządowi Gubernialnemu Lubelskiemu, iż namiestnik zezwolił na to, aby kanonicy kapituł kolegiackich oraz kanonicy honorowi byli wolni od obciążenia kontrybucją, ponieważ z racji piastowanych godności nie mieli żadnych dochodów³⁰.

Pobór kontrybucji od wyższego duchowieństwa był bardzo prosty, opierał się bowiem na tych samych zasadach, na jakich pobierano kontrybucję od niższego duchowieństwa. Otóż pensje były wypłacane na początku każdego kwartału i przy ich wypłacaniu potrącano kontrybucję. Obciążenie zaś kontrybucją dochodów beneficjalnych było egzekwowane przy okazji uiszczania podatku ofiary, który płacono w dwóch ratach. Uchylenie się od wpłat w teminie było zagrożone takimi karami, jakie przewidziano za nieuiszczenie podatku ofiary we właściwym czasie³¹.

III. OBCIĄŻENIE KONTRYBUCJĄ NIERUCHOMOŚCI KOŚCIELNYCH

Kontrybucja była pobierana nie tylko od dochodów duchowieństwa, ale także zostały nią obciążone kościelne nieruchomości będące w użytkowaniu kleru. Otóż dn. 24 XII 1863/5 I 1864 r. obłożono kontrybucją właścicieli ziemskich, którzy nie posiadali poddanych chłopów ani folwarcznej czeladzi. Pod względem terytorialnym zarządzenie obejmowało tylko gubernie: warszawską, radomską, lubelską i płocką. Ci drobniejsi właściciele, posiadający mniejsze nieruchomości ziemskie, płacili kontrybucję tylko w jednym roku. Kontrybucja była wymierzona na sposób podatku podymnego i opłaty szarwarkowej; ponowne zapłacenie podymnego i szarwarku stanowiło uiszczenie kontrybucji. Posiadacze ziemscy – tak świeccy, jak i duchowni, którzy w gospodarstwach rolnych posługiwali się ludnością poddaną lub czeladzią – byli zobowiązani płacić kontrybucję cztery i pół raza wyższą w stosunku do podatku podymnego i opłaty szarwarkowej. Termin płatności był wyznaczony na dzień 25 II 1864 r., a nieuiszczenie kontrybucji w oznaczonym terminie było zagrożone karą w wysokości 25% zalegającej sumy³².

---

²⁹ Skb-287, k. 85.

³⁰ Skb-287, k. 129.

³¹ Skb-287, k. 33.

³² Skb-287, k. 45-46.

Przy wdrażaniu tego zarządzenia ujawniło się wiele wątpliwości, które były rozstrzygane przez KRPiS. Otóż dn. 10/22 II 1864 r. Rząd Gubernialny w Lublinie skierował do KRPiS pismo w sprawie uiszczenia kontrybucji przez proboszczów mieszkających na wsi. Wyjaśnienie zostało wysłane w dniu 15/27 II 1864 r., w którym KRPiS stwierdziła, iż proboszczowie mieszkający we wsiach i uprawiający grunta parafialne oraz opłacający podatek podymny w wysokości 2 rubli i 80 kopiejek od zajmowanych plebanii lub po 4 ruble od pomieszczeń zajmowanych przez czeladź są zobowiązani do płacenia kontrybucji. Natomiast domy położone w miastach, z których korzysta duchowieństwo, nie podlegały w tym przypadku obciążeniu. W uzasadnieniu tej wypowiedzi KRPiS przytoczyła fragment u zarządzenia namiestnika z dn. 24 III 1863/5 I 1864 r., w którym było wyraźnie powiedziane, że kontrybucja jest nałożona na nieruchomości ziemskie tak właścicieli ziemskich, jak i posiadaczy duchownych³³.

Mimo tych wyjaśnień władze powiatowe nie zawsze stosowały przepisy w sposób prawidłowy. Wątpliwości pojawiły się przy obciążeniu kontrybucją dóbr ziemskich należących do seminarium duchownego. W tej sytuacji Rząd Gubernialny Lubelski znów zwrócił się z zapytaniem do KRPiS i w dn. 12/24 III 1864 r. nadeszła odpowiedź, iż KWRiOP w odezwie z dn. 26 II/9 III 1864 r. wypowiedziała się, iż dobra ziemskie przeznaczone na utrzymanie seminariów duchownych zostały niewłaściwie obciążone kontrybucją nałożoną na właścicieli ziemskich w dniu 24 XII 1863/5 I 1864 r. Tego rodzaju nieruchomości ziemskie są wolne od płacenia kontrybucji, a wydane rozporządzenia celem jej wyegzekwowania należy odwołać³⁴. Także postanowienie namiestnika z dnia 29 XI/11 XII 1863 r. – jak informowała KRPiS – wyłączyło od obciążenia fundusze przeznaczone na utrzymanie seminariów. Rząd Gubernialny Lubelski wysłał do powiatów pisma zobowiązujące naczelników do uwolnienia posiadłości seminaryjnych od płacenia kontrybucji³⁵.

Postanowienie namiestnika z dnia 4/16 I 1864 r. nakładające kontrybucję na nieruchomości ziemskie ogólnie wzmiankowało o obciążeniu posiadłości duchowieństwa. W praktyce ujmowano duchowieństwo bardzo szeroko i zaczęto egzekwować kontrybucję także od kleru unickiego, posiadającego ziemię. Sprawa prawdopodobnie budziła kontrowersje i na skutek tego Rząd Gubernialny Lubelski skierował zapytanie do KRPiS, która w dniu 13/25 VI 1864 r. dała odpowiedź (podpisaną przez sekretarza stanu przy Radzie Administracyjnej), że dobra ziemskie należące do kleru unickiego nie

---

³³ Skb-287, k. 151.

³⁴ Skb-287, k. 169-170.

³⁵ Skb-287, k. 170.

podlegają obciążeniu kontrybucją³⁶. Późniejsza zaś informacja KRPiS z dnia 16/28 XI 1864 r. nakazywała, że duchowni unicy, którzy wpłacili kontrybucję lub byli ukarani grzywną, winni mieć wszystko restytuowane³⁷. Rząd zaś Gubernialny Lubelski rozesłał zarządzenia do powiatowych naczelników z poleceniem, aby kasy powiatowe dokonały zwrotów niesłusznie pobranej kontrybucji³⁸. Dodać tutaj należy, iż według informacji KRPiS z dnia 20 II/9 III 1864 r. nie podlegali obciążeniu kontrybucją duchowni ewangelicy, gdyż nie posiadali tego rodzaju nieruchomości ziemskich, które podlegałyby opodatkowaniu podymnym i szarwarkiem³⁹.

Zarządzenie namiestnika z dnia 31 XII 1863/12 I 1864 r. nakładało jednorazową kontrybucję na miejskie domy. Wyłączało jednak spod tegoż obciążenia budynki rządowe i domy zamieszkałe przez duchownych⁴⁰. Jednak w praktyce zdarzało się niekiedy, że miejscowe władze powiatowe egzekwowały kontrybucję także z budynków kościelnych. Otóż Rząd Gubernialny w Lublinie w dniu 29 II/12 III 1864 r. skierował pismo do KRPiS w sprawie obciążenia kontrybucją budynków parafialnych w Józefowie i Szczepieszynie. Proboszczowie ci, mając niskie dochody, nie płacili podatku ofiary, byli też zwolnieni od płacenia kontrybucji jako nie posiadający 150 rubli rocznego dochodu, więc władze zażądały, aby płacili oni kontrybucję nałożoną na budynki miejskie. Wyjaśnienie z KRPiS z dnia 17 III/29 III 1864 r. wyraźnie stwierdzało – powołując się na postanowienie namiestnika – o obciążeniu kontrybucją właścicieli nieruchomości miejskich, a pominięciu nieruchomości kościelnych⁴¹. Podobnie zostali obciążeni dominikanie w Hrubieszowie, którym nałożono kontrybucję od zamieszkałego budynku w wysokości 30 rubli i 20 kopiejek, a ponieważ jej nie uiszcili w terminie, przyrosła grzywna w wysokości 50%. Sprawa trafiła do KRPiS Wydziału Kontroli. Stamtąd nadeszła decyzja, aby całą należność umorzyć, gdyż domy duchownych położone w miastach – w myśl zarządzenia namiestnika – nie podlegają obciążeniu kontrybucją⁴².

Notatki zachowane w aktach informują, że kontrybucja nałożona na właścicieli ziemskich i miasta w guberni lubelskiej winna przynieść w 1864 r. kwotę 447 873 ruble, zebrano zaś 443 542 ruble. Brak 15 669 rubli był spowodowany

---

³⁶ Skb-287, k. 259.

³⁷ Skb-287, k. 275.

³⁸ Skb-287, k. 273-279.

³⁹ Skb-287, k. 205.

⁴⁰ Skb-287, k. 55, 105.

⁴¹ Skb-287, k. 177-178.

⁴² Skb-287, k. 181.

– zdaniem Rządu Gubernialnego – uwolnieniem od płacenia kontrybucji kleru unickiego⁴³.

Zarządzenia namiestnika mówiły o kontrybucji nałożonej na czas trwania stanu wojennego. Jednak w 1865 r. wstrzymano pobór kontrybucji, chociaż stan wojenny nie był odwołany. Zarządzenie o wstrzymaniu egzekwowania kontrybucji zostało wydane przez KRPiS w dniu 8/90 V 1865 r., a 1/12 VI upływał termin płatności i wtedy też wszystkie zaległości ulegały umorzeniu⁴⁴. W dniu 11/23 VI 1865 r. KRPiS wydała dodatkowe wyjaśnienie informujące Rząd Gubernialny Lubelski, iż wstrzymanie egzekwowania kontrybucji odnosi się tylko do duchowieństwa parafialnego, natomiast nie obejmuje wyższego duchowieństwa, tj. biskupów, kanoników i prałatów kapituł katedralnych. W przypadku zaś, gdyby te osoby pełniły funkcje proboszczowskie, zostałyby uwolnione od opłacania kontrybucji z dochodów beneficjalnych, lecz nadal winny opłacać kontrybucję od pobieranych pensji, jeżeli takie były im przyznane przez władze rządowe⁴⁵.

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu jeszcze raz wystąpiła do Rządu Gubernialnego w Lublinie z wyjaśnieniem z dnia 8/20 III 1866 r. w sprawie uwolnienia świeckich i duchownych posiadaczy ziemskich od płacenia kontrybucji. Zdaniem KRPiS duchowieństwo parafialne zostało uwolnione od płacenia kontrybucji nałożonej na dochody, więc akt ten nie mógł odnosić się do kontrybucji obciążającej nieruchomości ziemskie. W przypadku zaś zaistnienia zaległości kontrybucyjnych na dobrach ziemskich należało zawiesić ich egzekucję z mocy rozporządzenia KRPiS z dnia 14/26 II 1866 r. Dłużników zaś i ich zaległości – umieścić w specjalnym rejestrze⁴⁶.

Nie ma wzmianki w źródłach o tym, kiedy zaprzestano egzekwowania kontrybucji z kościelnych dóbr ziemskich. Prawdopodobnie zniesiono ją w 1866 r., kiedy to posiadłości ziemskie należące do instytucji kościelnych, a położone w Królestwie Polskim, zostały przejęte w zarząd skarbu⁴⁷. Kontrybucję zaś pobieraną od wyższego duchowieństwa prawdopodobnie uchylono w czasie, gdy w drodze ukazu wyznaczono wyższemu i niższemu duchowieństwu pieniężne uposażenie. Było to w 1866 r.⁴⁸

---

⁴³ Skb-287, k. 269.

⁴⁴ Skb-287, k. 355.

⁴⁵ Skb-287, k. 361.

⁴⁶ Skb-287, k. 413.

⁴⁷ „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 63(1865), s. 391-197.

⁴⁸ Tamże, s. 369-389.

*

Podsumowując przeprowadzone przez nas badania można stwierdzić, że kontrybucja – nałożona przez namiestnika Królestwa Polskiego hr. Fiodora Berga, który zastępował nieobecnego w Polsce rosyjskiego cesarza i króla Polski – miała znamiona ówczesnych podatków płaconych przez duchowieństwo, odmienne jednak było jej przeznaczenie, a mianowicie zwalczanie powstania. Obciążała dochody duchowieństwa w 18, 12 lub 6% i była dokuczliwa, gdyż pensje wypłacane duchowieństwu przez rząd nie były wysokie. Kontrybucja nałożona na czas trwania stanu wojennego w 1863 r. przestała być egzekwowana od niższego duchowieństwa w 1865 r.; wyższe duchowieństwo płaciło ją prawdopodobnie nieco dłużej.

THE CONTRIBUTION OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY
IN THE LUBLIN PROVINCE DURING 1863-1865

S u m m a r y

The Russian authorities victimized Polish society for its support to Warsaw Uprising in 1863 participation or support to the Warsaw Uprising in 1863. One of the means of victimization was to lay them under a contribution. At first it was the lower clergy that was obliged on December 15th and 27th, 1863 to pay a contribution at 12% of the revenues. The incomes of ordinary bishops and suffragans which they gained from benefices were debited with a contribution by virtue of an order of December 24th, 1863/5 and January 5th, 1864. The contribution was imposed during the time of martial law. Very soon, however, in the middle 1865s the parochial clergy were exempted from the contribution. The same happened with the other contributors a few months later but no later than a year. We have no documents concerning the amount of money the clergy of the Lublin province had to pay. There are only some data concerning the expected revenue. In 1864, for example, they expected the contribution at 5368 R levied from beneficial incomes, and in 1865 they expected 3921 R, because part of the contributors were exempted. The contribution on the wages which the clergy received was supposed to be 323 R. The bishops, however, had to pay the contribution at 2656 R on the income from the chapters and consistories. It was 12% and was supposed to have brought 951 R. The landowners laid under a contribution of 447 873 R, yet we do not know how much the clergy landowner had to pay.

Translated by Jan Kłos